

Duurzame ongelijkheid

Charles Tilly, *Durable Inequality*, Berkeley etc.: University of California Press, 1998 (299 p.).

In dit boek probeert Charles Tilly niets minder dan een algemene theorie over de grondslagen van sociale ongelijkheid te ontwerpen, of althans een theorie over de grondslagen van wat hij noemt 'categoriale' (*categorical*) ongelijkheid, de ongelijkheid tussen sociaal onderscheiden groepen of categorieën mensen. 'The central argument', schrijft hij aan het begin van zijn boek, 'runs like this: large, significant inequalities in advantages among human beings correspond mainly to categorical differences such as black/white, male/female, citizen/foreigner, or Muslim/Jew rather than to individual differences in attributes, propensities, or performances' (7). Tegenover individualistische verklaringswijzen van sociale ongelijkheid zoals die in kwantitatieve studies gangbaar zijn (het statistisch verklaren van bijvoorbeeld verschillen in beroep en inkomen uit variabelen als opleiding, beroep van de vader, sekse en leeftijd) bepleit Tilly een 'relationele' benaderingswijze, die ervan uitgaat dat sociale ongelijkheid altijd geworteld is in de relaties tussen mensen. In dat verband haalt hij met instemming Elias' essay over 'gevestigden en buitenstaanders' aan, zij het met een voorbehoud: 'Thus Elias reached at least half-way to a full-fledged relational account' (19). Waarom Elias' visie niet 'full-fledged relational' zou zijn licht Tilly niet toe.

Tilly's pleidooi voor de relationele benaderingswijze lijkt mij zinnig en terecht, maar de uitwerking is minder overtuigend. In de eerste hiërboven geciteerde zin suggereert hij een tegenstelling tussen 'categoriale' en 'individuele' verschillen: sociale ongelijkheid zou op het een òf op het ander berusten. Maar hiërarchisch geordende sociale categorieën kunnen heel goed gebaseerd zijn op selectie op basis van (gepercipieerde) individuele verschillen in bekwaamheden of prestaties. Een consequent relationele benadering houdt de erkenning in dat *alle* sociale ongelijkheid 'categoriale' ongelijkheid in de ruime zin is, dat wil zeggen onlosmakelijk verbonden is met de categorisering van mensen op grond van waargenomen of vermeende attributen. Die attributen kunnen met de geboorte gegeven of althans moeilijk veranderbaar zijn ('toegeschre-

ven status') dan wel in hoge mate afhangen van de activiteiten van de gecategoriseerden ('verworven status').

De voorbeelden die Tilly geeft - zoals in het bovengenoemde citaat - verwijzen vrijwel uitsluitend naar 'toegeschreven' statusonderscheidingen (zwart/blank, man/vrouw, burger/vreemdeling, Moslim/Jood), maar hij definieert categoriale ongelijkheid niet expliciet in die termen. Sociale ongelijkheid, lijkt hij te suggereren, komt grotendeels (maar niet helemaal) neer op categoriale ongelijkheid, categoriale ongelijkheid is grotendeels (maar niet helemaal) ongelijkheid tussen groepen waarvan het lidmaatschap met de geboorte gegeven is, ergo: sociale ongelijkheid komt grotendeels neer op ongelijkheid tussen dit type groepen. Omdat deze redenering impliciet blijft, wordt ze niet systematisch door argumenten ondersteund. De schrijver gaat niet in op de kwestie hoe de betekenis van 'toegeschreven' categorieën zich verhoudt tot die van categorieën die een hoge mate van open recrutering kennen, zoals - in moderne samenlevingen - opleidingsniveaus, beroepsgroepen en bureaucratische rangen.

Aan categoriale ongelijkheid liggen volgens Tilly vier mechanismen ten grondslag. De twee meest fundamentele zijn exploitatie of uitbuiting (*exploitation*) en monopolisering van kansen (*opportunity hoarding*). Twee bijkomende mechanismen, die eenmaal ontstane ongelijkheid verbreiden en verduurzamen, zijn navolging (*emulation*) en adaptatie of aanpassing (*adaptation*).

Tilly omschrijft 'exploitatie' als het mechanisme dat in werking is 'wanneer machtige, onderling verbonden mensen over hulpbronnen beschikken waaraan zij significant toegenomen opbrengsten onttrekken door de inspanningen van buitenstaanders te coördineren die zij uitsluiten van de volledige waarde die door deze inspanningen wordt toegevoegd' (10). De oorspronkelijke zin is misschien iets, maar niet veel minder gewrongen dan deze vertaling. De belangrijkste vraag die deze definitie oproept is wat 'uitsluiten van de volledige waarde' inhoudt. Tilly lijkt hier naar Marx' notie van 'meerwaarde' te verwijzen: arbeiders worden uitgebuit naar de mate waarin zij meer produceren dan wat zij aan loon ontvangen. Probleem hiermee is dat ook de ondernemer door zijn coördinerende en commerciële activiteiten 'waarde toevoegt' en dat het moeilijk objectief te bepalen is hoeveel waarde elk van de betrokkenen afzonderlijk toevoegt, zodat ook niet direct evident is wat een billijke beloning voor een individuele produktieve bijdrage is.

Helaas verschaft geen Tilly geen helderheid op dit punt. Als voorbeelden van exploitatie bespreekt hij het apartheidssysteem dat tot het begin van de jaren tachtig in Zuid-Afrika van kracht was en de onge-

lijkheid in beroepskansen en beloningen tussen mannen en vrouwen in de huidige Amerikaanse samenleving. Die twee gevallen verschillen nogal van elkaar - in het eerste kan exploitatie moeilijk ontkend worden, in het tweede is dat veel minder evident. Tilly verwijst naar talrijke studies waaruit blijkt dat vrouwen bij een gegeven opleidingsniveau gemiddeld lagere functies bekleden en lagere lonen krijgen dan mannen, dat ze veel minder doordringen in de hogere rangen van organisaties en voor vergelijkbaar werk gemiddeld minder betaald krijgen, maar of en waarom dat in de termen van uitbuiting zou vallen blijft onduidelijk. Valt het niet eerder onder 'opportunity hoarding'? Omdat Tilly hier het loon van manlijke werknemers als maatstaf neemt, suggereert hij dat die helemaal niet worden uitgebuit (als ze tenminste niet op grond van huidskleur of etniciteit gediscrimineerd worden). Dit dan in tegenstelling tot de echtgenotes van hoogbetaalde functionarissen, die 'commonly perform directly in their spouses' working worlds, as hostesses, symbols of success, and members of influence networks. Women contribute these efforts for far less material reward than the value they add to the relevant firms' production' (145). Zo? De materiële welstand waarin deze vrouwen plegen te leven lijkt me een aantrekkelijke beloning voor de mogelijke bijdrage die ze aan het succes van hun man en diens bedrijf leveren. Waar feministische correctheid al niet toe kan leiden.

'Opportunity hoarding', Tilly's tweede basismechanisme van categoriale ongelijkheid, houdt in dat de leden van een bepaalde groep de toegang tot bepaalde hulpbronnen (bezittingen, beroepsactiviteiten, statussymbolen) monopoliseren en anderen daarvan uitsluiten. Hiervan is bijvoorbeeld sprake wanneer een immigrantengroep een *niche* op de arbeidsmarkt weet te veroveren, zoals Zuid-Italianen die zich aan het begin van de twintigste eeuw in de staat New York vestigden en daar beroepen als steenhouwer, metselaar en tuinman naar zich toe trokken. Ook de professionalisering van beroepsactiviteiten door deze te binden aan diploma's noemt Tilly als voorbeeld van 'opportunity hoarding', evenals de erving van bezit langs familielijnen. Deze heterogene verzameling van voorbeelden doet opnieuw de vraag rijzen wat specifiek is voor categoriale ongelijkheid in relatie tot sociale ongelijkheid in het algemeen.

De twee bijkomende mechanismen, navolging en adaptatie, omschrijft Tilly als respectievelijk 'het kopiëren van gevestigde organisatiemodellen en/of het overplanten van bestaande sociale relaties van de ene naar de andere setting' en 'het praktiseren van alledaagse routines zoals wederzijdse hulp, politieke invloed, vleierij en informatie-inwinning op basis van categoriaal ongelijke structuren' (10). De verbreiding van na-

tionalisme vanaf de negentiende eeuw, met als consequentie de invoering en verscherping van onderscheidingen tussen de eigen burgers en vreemdelingen, is van beide mechanismen een voorbeeld. Dat nationalisme niet alleen bijdroeg tot ongelijkheid maar tegelijk verbonden was met democratiseringsprocessen, wordt door Tilly alleen zijdelings opgemerkt.

Dit boek mist, het zal inmiddels duidelijk zijn, een heldere focus. Het niet goed gedefinieerde en vaag omlinjende begrip 'categoriale ongelijkheid' wordt met de meest uiteenlopende voorbeelden ingevuld. In hetzelfde hoofdstuk waarin Tilly de opkomst en verbreiding van nationalistische politiek bespreekt, stapt hij over op de machtsvorming van medici in de Verenigde Staten. Ondanks deze heterogeniteit is de empirische reikwijdte van het boek veel te beperkt om een algemene theorie van ongelijkheid op te kunnen baseren. Staatloze samenlevingen komen er niet in voor, verwijzingen naar niet-westerse samenlevingen en samenlevingen vóór de negentiende eeuw ontbreken vrijwel. Internationale ongelijkheden worden niet behandeld. Aan de verschillen tussen arm en rijk in de hedendaagse wereld wordt geen woord gewijd.

Opmerkelijk is ook het ontbreken van enig ontwikkelingsperspectief. Hoe en waardoor sociale ongelijkheid in de loop van de tijd verandert, wat voor trends daarin te onderkennen zijn, hoe die te verklaren zijn: die vragen worden niet aan de orde gesteld.

De theorie in dit boek komt neer op een conceptueel schema. Begrippen worden onderscheiden, empirische gevallen worden onder de noemers van deze begrippen geplaatst. Dat levert weinig inzicht op, ook al omdat de conceptuele analyse zelf te wensen over laat. De stelling bijvoorbeeld dat exploitatie of uitbuiting een 'causaal mechanisme' is dat aan categoriale ongelijkheid ten grondslag ligt, heeft op zichzelf geen verklarende waarde. Daarvoor zou de betekenis van het begrip exploitatie gepreciseerd moeten worden, zou aangegeven moeten worden onder welke condities wat voor soort exploitatieve relaties (kunnen) ontstaan, hoe en waardoor dergelijke relaties zichzelf versterken in de richting van toenemende ongelijkheid en onder welke condities de ongelijkheid juist vermindert. Dit boek maakt zelfs niet een begin van een behandeling van dergelijke kwesties.

Charles Tilly heeft zijn grote reputatie als historisch socioloog met dit boek niet bevestigd. In plaats van zich op de *grand theory* te werpen, zou hij zich beter kunnen blijven wijden aan het genre waarin hij zulk belangrijk werk heeft verricht, de historisch-sociologische studie van maatschappelijke veranderingen. En hij zou meer zelfkritiek mogen be-

trachten alvorens zijn gedachten voor publicatie vrij te geven. Iemand zou hem dat eens moeten zeggen.

Jan J.P. de Vries

Wetenschap als constructie

Thomas F. Gieryn, *Cultural Boundaries of Science. Credibility on the Line*, Chicago/London: University of Chicago Press, 1999, 398 pp.

Aan het begin van dit boek werpt de Amerikaans wetenschapssocioloog Thomas Gieryn een vraag op die misschien wel de belangrijkste van zijn specialisme is: waarom geniet wetenschap zoveel vertrouwen? Waarom wordt er zoveel geld in wetenschappelijk onderzoek en onderwijs gestoken, waarom wordt aan wetenschap 'de legitieme macht' toegekend 'om de natuur en andere werkelijkheden te definiëren en te verklaren?' (p. ix). Met andere woorden, waaraan heeft de wetenschap haar grote 'epistemisch gezag' te danken?

Het antwoord, meent Gieryn, moet gezocht worden in de manieren waarop wetenschap naar buiten toe gepresenteerd wordt, geloofwaardig wordt gemaakt. Telkens weer wordt in 'geloofwaardigheidsconflicten' (*credibility contests*) het bolwerk van de wetenschap verdedigd door grenzen te trekken tussen wat voor wetenschap mag doorgaan en daarom aanspraak op objectieve waarheid kan maken, en wat daarbuiten valt en derhalve niet meer is dan geloof, ideologie, vooroordeel of *common-sense*. Gieryns sleutelbegrip is *boundary-work*, 'grensarbeid', het met retorische middelen construeren, bevestigen, verdedigen en eventueel verplaatsen van de grenzen van de wetenschap en disciplines daarin, en het buitensluiten van degenen die deze grenzen bedreigen.

De rest van het boek bestaat uit de uitwerking van deze gedachten voor een aantal zeer uiteenlopende en los van elkaar staande historische gevallen. Zo beschrijft het eerste hoofdstuk hoe de Britse natuurkundige John Tyndall (1820-1893) 'dubbele grensarbeid' verrichtte door zich onvermoeibaar in te zetten voor de verdediging en verruiming van de aanspraken van de wetenschap tegenover de godsdienst aan de ene kant, de praktische kennis van ambachtslieden en technici aan de andere kant. Een ander hoofdstuk gaat over het opzienbarende nieuws van een geslaagd experiment met 'koude kernfusie' door de natuurkundigen Pons en Fleischmann in 1989 en de daarop volgende reacties van collega's, die de twee onderzoekers inpeperden dat zij de grenzen van de weten-

schappelijke betamelijkheid hadden overschreden door in hun experiment fout op fout te stapelen, daar verkeerde conclusies uit te trekken en die verkeerde conclusies vervolgens triomfantelijk wereldkundig te maken alvorens ze aan controle binnen de wetenschappelijke gemeenschap bloot te stellen. Een weer heel andere casus betreft een poging de gangbare grenzen van wetenschap te doorbreken; beschreven wordt hoe de agronoom Sir Albert Howard (1873-1947) in samenwerking met zijn vrouw Gabriele langzamerhand ideeën ontwikkelde over 'organische' ('biologische') landbouw en daarin experimentele wetenschap, traditionele ervaringskennis en 'holistische' denkwijzen met elkaar vermengde. En 'they got it right', merkt Gieryn aan het eind van dit stuk onverwachts op (334).

Na deze en enkele andere gedetailleerde gevalsbeschrijvingen volgt nog een uitvoerige 'epiloog' over de recente *science wars* tussen constructivisten, relativisten, multiculturalisten, postmodernisten aan de ene kant en *science defenders* aan de andere, met als hoogte- en kristallisatiepunt het fameuze *fake*-artikel van de fysicus Alan Sokal over de 'Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity'. Gieryn vat de argumenten en beschuldigingen over en weer helder samen. Daarbij trekt hij zijn eigen grenzen door zich *tegenover* de *science defenders* te plaatsen als een van de experts in *science studies*, die de wetenschap onderzoeken als een 'historisch, sociologisch en cultureel fenomeen' (340).

Dit boek bevat geen doorlopend betoog, en geen conclusie. De 'theorie' wordt in de inleiding uiteengezet, de rest is uitgebreide empirische illustratie, geen toetsing, zelfs geen precisering. Dat bij conflicten rond de wetenschap inderdaad 'grensarbeid' wordt verricht, wordt heel overtuigend aangetoond. En dat de wetenschap haar ijverige propagandisten kent die de retoriek niet schuwen blijkt ook duidelijk. Het aantal voorbeelden om dat mee te illustreren zou ongetwijfeld eindeloos kunnen worden vermeerderd. Maar daarmee is het 'epistemisch gezag' van de wetenschap in hedendaagse samenlevingen nog niet verklaard.

'Grensarbeid' is immers niet specifiek voor de wetenschap, maar wordt evenzeer betracht door vertegenwoordigers van bijvoorbeeld kerken en secten, beroepsgroepen, politieke bewegingen en artistieke stromingen. Dit begrip kan op zichzelf dan ook niet verklaren waarom juist wetenschappelijke kennisclaims in verhouding tot andere (religieuze, ideologische) aanspraken op waarheid dominant zijn geworden, of waarom de ene wetenschappelijke theorie ten koste van de andere wijdverbreide erkenning heeft gevonden. Zo heeft de weinig zachtzinnige grensarbeid die rooms-katholieke geestelijken gedurende vele eeuwen hebben verricht (inquisitie en andere vormen van ketterijbestrijding) niet kunnen

verhinderen dat het epistemisch gezag van de Kerk in de loop van diezelfde eeuwen sterk is verminderd.

Wie wil begrijpen waarom de evolutionistische verklaring van het bestaan van verschillende diersoorten thans meer opgeld doet dan de bijbelse verklaring, waarom de visie dat de aarde een bol in het centrum van het heelal is weinig aanhangers meer heeft, waarom voedselproducenten zich eerder baseren op scheikundige theorieën dan op het werk van Empedocles over de vier oerelementen, of waarom militairen zich voor de ontwikkeling van nieuwe wapens liever laten adviseren door fysici dan door priesters of ambachtslieden, ontkomt er niet aan aandacht te besteden aan de *effectiviteit* van wetenschappelijke kennis, zowel op het cognitieve vlak als op dat van de toepassingen. Maar de constructivist Gieryn verbiedt zichzelf dat te doen (tenzij er iets tégen de gevestigde natuurwetenschap kan worden gezegd: zie zijn plotselinge enthousiasme over de 'organische' landbouw). Wetenschap is voor hem niets dan een sociale en culturele constructie, die op geen enkele wijze in de buitenmenselijke werkelijkheid of de natuur gefundeerd is (tenzij die natuur wordt aangeroepen door Sir Albert Howard). Opmerkelijk is hier de combinatie van verregaand pluralisme en benauwde restrictiviteit waar het de eigen subdiscipline betreft: *anything goes* in de wetenschap in het algemeen, maar voor de wetenschapssocioloog is het verboden enige uitspraak over het (relatieve) waarheidsgehalte of de (relatieve) effectiviteit van de besproken theorieën te doen.

Daarmee is dit boek helaas symptomatisch voor de koers die de wetenschapssociologie annex *science studies* is gaan varen. Wat ontbreekt is een visie op functies van diverse vormen van kennis voor mensengroepen en op langetermijnontwikkelingen in de menselijke kennis waar het ontstaan en de expansie van wetenschappen deel van uitmaken. Dat op verschillende terreinen van wetenschap zoiets als vooruitgang heeft plaatsgevonden, wordt niet opgemerkt, mag niet worden opgemerkt. Maar zonder zo'n notie valt het 'epistemisch gezag' van wetenschappelijke kennis in hedendaagse samenlevingen moeilijk te verklaren. Het probleem dat Thomas Gieryn aan het begin van zijn boek opwierp is door hem na bijna vierhonderd bladzijden niet dichter bij een oplossing gebracht.

Nico Wilterdink